

FASCINUJÍCÍ EDICE Z BRATISLAVY

Александр Васильевич Исаченко: *Николай Васильевич Гоголь и проблемы русского реализма*. Katedra ruského jazyka a literatury Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 2003. Vedecká redakcia: Anton Eliáš, Oľga Kovačičová, vedeckí recenzenti: Andrej Červeňák, Soňa Paštéková.

Historii této edice vypisují oba editoři v rusky psané předmluvě *Habent sua fata libelli*. Práce vynikajícího lingvisty s mezinárodním renomé A. V. Isačenka (1911–1978) o Gogolovi vznikla na konci 40. a na počátku 50. let 20. století: důvodem byla potřeba po politickém převratu roku 1948 vytvořit kurs ruské literatury. Isačenko tak učinil s brilancí jemu vlastní na příkladu Gogolově, jímž začíná nový kvalitativní vzestup ruské literatury. Právě na něm ukázal podstatné rysy ruského literárního vývoje obecně a označil je dobově závazným pojmem „realismus“. Lze se v podstatě ztotožnit s názorem editorů na Isačenkův „ezopský jazyk“ ve vztahu k tehdejším ideologickým normám (marxismus, adorace ruských revolučních demokratů, G. V. Plechanova apod.).

Rukopis přednáškového cyklu náhodně nalezený v katedrovém archívu, jenž je produktem studentského záznamu cyklu přednášek, si ovšem vyžadoválo úpornou editorskou práci, jejíž zásady Eliáš a Kovačičová vysvětlují, včetně krácení textu (jazykovou korekturu provedly Tatiana Fominová a Oľga Kuželová, počítačové zpracování Katarína Margetinová). Za celou edici patří A. Eliášovi a O. Kovačičové dík; o to větší, oč objevněji působí názory vyslovené Isačenkem anticipující řadu dnes jakoby nových koncepcí. Znovu se ukazuje, jak je scestná představa humanitních věd jako nezávazných, jako by stále znovu utvářených od „roku 0“; pokrok poznání se zde sice uskutečňuje jinak než v exaktních, přírodních nebo technických vědách, méně razantně, spíše povlovně, posuny důrazu a restrukturačí, ale nelze jej ignorovat; jinak budeme neustále objevovat objevené a působit směšně.

Bratislavské období Isačenkova života a tvorby bylo neobyčejně bohaté, a to jak lingvisticky, tak literárněvědně. Jeho život se rozprostřel od Sankt-Petěrburgu (jeho rodištěm bylo právě toto město, nikoli uvedený Petrohrad, neboť se zde narodil již roku 1911), přes Celovec (Klagenfurt), Vídeň, Paříž, Prahu, Lublaň, Bratislavu, Olomouc, Berlín, opět Prahu, Los Angeles a obloukem opět ke Klagenfurtu, kde umírá (1978).

Kdybychom měli charakterizovat Isačenkovu metodologii uplatněnou v tomto svazku, museli bychom ji označit za eklektickou, ale v podstatě vycházející z biograficko-psychologického základu doplněného textovou (filologickou a naratologickou) analýzou, místy připomínající metodu „close reading“. Brilantní je zejména jeho zdůvodnění výběru Gogolova díla jako klíčového, uzlového, jako plochy, na níž se protínají všechny podstatné vývojové tendence. Řekl bych – trochu na rozdíl od editorů – že Isačenko není jen ten, kdo jaksi poťouchle „vpašovává“ do oficiálního pseudomarxistického konceptu zejména freudistické úvahy, ale spíše ten, jehož koncepce přesahuje úzké, expurgované pojetí vlastního stalinistického období (uvědomme si, že ve 20. letech 20. století se freudismus spojoval s marxismem – viz ruský vývoj, surrealismus aj.).

Klíčový je Isačenkův genetický postup, jakým vyložil Gogolovu souvislost s tvorbou vlastního otce a s dobovou ukrajinskou (maloruskou) literaturou; neopomíjí ani odíózní postavu Fadděje Bulgarina.

Vynikajícím způsobem využívá sociologické metody, když líčí ekonomické postavení ruského literáta té doby (Puškin dostával za verš jeden zlatý); dodnes v zásadě oprávněným zůstává Isačenkův povzdech, že se málokdo zabývá genezí ruského románu, a ukazuje na jeho „podivnost“ (s. 31) a anomálnost. Dobově až neskutečně odvážné je citátové zdůraznění Gogolovy adorace Itálie.

Skvěle Isačenko zachytí srážku estetiky klasicismu a romantismu a ukázal tzv. Gogolův realismus jako průnik řady poetologických systémů. Mnohokrát využívána byla idea „vertepivosti“ („loutkovitosti“ – viz ukrajinské lidové divadlo „vertep“) Gogolových postav. Gogolovo dílo je správně a přesně odvozováno z ukrajinské travestijní heroikomiky (viz I. Kotljarevskij a jeho *Aeneida*: o tom viz již klasickou knihu Karla Krejčího *Heroikomika* v básnictví Slovanů, Praha 1964).

Pak následují rozbory konkrétních děl s nápaditými aluzemi (mj. Dostojevského Bratři Karamazovovi); i když Isačenko nikde nemluví o ruském formalismu, prakticky výsledků jeho bádání

využívá (např. striktně dodržuje tehdy již „heretické“ dělení fabule – syžet). O tom, že Gogol byl hoffmannista, vznikly už knihy; Isačenko to několikrát obratně zdůraznil, i když neměl pocit, že šlo o přímou závislost. Ačkoli Isačenko ví o anglickém „gotickém románu“, ukazuje zde spíše na francouzský „roman frénétique“; vůbec tím, že včleňuje Gogolovu tvorbu do evropských a světových souvislostí, činí něco, co dobově nebylo vůbec obvyklé a chápal se jako „podezřelý“ (lze tu nyní odkázat k mnohem pozdější, poněkud toporné a ideologicky expurgované knize A. A. Jelistratovovy Гоголь и проблемы западноевропейского романа, 1972).

Z hlediska bedlivého studia Isačenkovy koncepce vývoje ruské literatury je pak závěrečná stať Petera Deutschmanna (Graz) *Послесловие ступня века* poněkud insuficientní; všichni badatelé spojení s edicí cyklu Isačenkových přednášek však udělali maximum, nicméně podrobnější metodologické poznámky a komentáře včetně například jmenného rejstříku, anotací jdoucích ad fontes apod. by svazku dodaly ještě více lesku a ještě více by jej zviditelnily a umožnily jeho praktičtější využití.

Případ Isačenkových přednášek o Gogolovi ukazuje, že v každé době si lze uchovat tvář, že novým myšlenkám se často dařilo i za velmi nepříznivých okolností a že v literární vědě stále platí – ovšem u vědomí jisté hyperboly – *nihil novi sub sole*. Nyní, když se prý našla další část Isačenkových přednášek, stálo by za to vydat vše vcelku a znovu se zamyslet nad cestami lidského ducha a způsoby uchování a aplikace jeho výtvorů.

Ivo Pospíšil

O SLOVANSKÉM ROMANTISMU

Červeňák, A.: *Literárno-teoretické reflexie (o slovanskom romantizme a problémoch translatológie)*. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 2003.

Je zajímavé, že již podruhé v tomto roce se mi dostává do rukou knižní publikace vzešlá z prostředí slovenské slavistiky (resp. rusistiky), v jejímž úvodu autor udává jako podnět k napsání dané knihy všeobecnou revalorizaci, jíž jsme svědky v posledním desetiletí a která je propojena s dalším „palčivým“ jevem dneška a sice globalizací. A rovněž v našem prostředí lze najít takové studie (viz např. Pospíšil, I.: *Evropská dimenze, jazyk, literatura a paradoxy globalizace*. In: *Slavistika na křižovatce. Středoevropské vydavatelství a nakladatelství Regiony, Brno 2003.*). Jen to dokazuje, jak silná je potřeba slavistiky (a literární vědy vůbec) nacházet nové pohledy a stanoviska. Jako příspěvek k rozvoji slovenské literární vědy a teoretickému hledání mladé fakulty v Banské Bystrici chápe svůj sborník studií i sám autor.

Globalizaci a integraci pojímá Andrej Červeňák jako romantickou touhu lidstva o komunikaci každého s každým o všem, a to především v duchovní oblasti. A právě zpřístupnění estetických a duchovních hodnot a jejich přenos z jednoho jazyka do druhého je záležitostí translatologie. Obě oblasti bádání se tak – slovy autora – ocitají na společné vědecko-teoretické platformě.

Studie jsou v publikaci rozděleny do dvou oddělených částí – Slovanský romantismus a Problémy translatologie. V první části začíná ve stati *Romantismus jako esteticko-antropologický genologický problém* srovnáváním západního a slovanského romantismu, poukazuje na dějinné podmínky, které je výrazně determinovaly. Říká, že i přes specifické črty „romantismů“ jednotlivých národů, lze najít společný ideově-estetický invariant. Na základě východisek antropologické genologie modeluje podobnou matici na úrovni literárních směrů. V další studii pokračuje hledáním poetologických dominant ve slovanském romantismu, jimiž jsou především historické téma a nejruznější historické žánry, jejichž jednotlivá národní pojetí se liší, ale podstata je táž. Zdůrazňuje význam mytologizaci, stylistických opozic, které se stávají symboly jistých duchovních, reálných a psychologických skutečností.

Červeňákovy úvahy o romantismu se dále rozvíjejí hledáním jeho poetiky a poetiky romantična (K poetice romantismu a romantička), kde vytváří celé poetologické paradigma romantična, které textově dokládá rozborem Puškinovy básně, první napsané ve „vyhnanství“ na jihu. Právě básník ho přivádí k modelování ontologicko-psychologického trojúhelníku. Jeho myšlenky vrcholí studií